

FEHÉR DAMASZT ASZTALTERÍTŐ

MAJOROS SÁNDOR

A Zélinger família ebédelni ült a konyhaasztal köré. Csütörtök volt, de úgy rakták föl a terítéket, mint vasárnap szokták: lapos- és mélytányérja, salátástálcája, külön ivópohara, kéztörlő szalvétája és ezüstoneszájgája volt mindenkinek. Az asztal közepén kehelyre emlékeztető kétfüles porcelánedényben húsleves gőzölgött. Felszínén összefüggő, helyenként cérnavékony repedésekkel cifrázott zsírfolt terpeszkedett, mely alól éppen csak előderengett a zúza, csirkemáj, főtt zeller, sárgarépa, zöldség és metélt tészta keveréke. A plafonról lelógó hatvanas izzó fénye valósággal bearanyozta ezt a szemet gyönyörködtető látványt, s mert a konyhának nem volt ablaka, olyan meghitt nyugalmat varázsolt az asztal köré, mint estelente, a vacsora idején. Persze egyelőre még szó sem lehetett vacsoráról, lefekvésről. Még nem harangozták el a delet a Kossuth rádióban, s hogy odakint melegen sütött a nap, azt semmi sem bizonyította ékebben, mint az ajtó résén betolakodó keskeny fénysugár. Szikrázóan éles fény volt, amely csak azért nem tudta megbontani a villanyfény egységét, mert a fáskosár mögötti zugba irányult. Mégis: a konyhában mindennaposnak számító s ebből adódóan teljességgel megszokott sárgásbarna tónus most élénkebbnek tűnt a jól ismert árnyalatnál. Furcsa ellentmondás volt ez, hisz máskor Zélingerék még olvasni sem láttak a konyhaasztalnál. Eleinte azt hitték, az égő miatt, de hiába cserélték ki negyvenesről hatvanasra, a helyzet semmit sem változott. „Gyöngé az áram” – vonták meg a vállukat, és lemondtak az ebéd közbeni újságolvasásról. És most – annak ellenére, hogy a volfrámszál alig izzott – Matild néni kivételével mindannyian elolvashatták a Magyar Szó falinaptárára nyomtatott reklámszövegeket. Honnan e hirtelen változás? A rendkívüli díszebéd miatt, aminek ürügyén az egész család fokozott jelentőséget tulajdonít minden apróságnak? Vagy mert olyan feszült figyelemmel várják az apa és a fiú közötti beszélgetés kezdetét, hogy szinte káprázik tőle a szemük? Nem, az érzéki csalódást nem kimondottan a bennük rejlő

feszültségek okozták. Az asztalról Zéligerné már kora reggel levette a viaszosvászon borító kockás abroszt, és miután végzett a főzést megelőző és a vele járó teendőkkal, a gondosan megtisztított, szárazra dörgölt felületre ráterítette büszkeségét, az anyjától örökölt és évtizedeken át citromlével fehérített damaszt asztalterítőt. Kezével kisimította a hajtogatás nyomán támadt gyűrődéseket, levett a szegésről egy cérnaszálat, s néhány pillanatra még arról az ellentmondásokkal terhelt érzésről is megfeledkezett, ami azóta gyötörte a lelkét, hogy megtudta: Karcsi fia megszerezte a papírokat, és még az aratás kezdete előtt kimegy Kanadába. Elfeledkezett kétéseiről, az öröm és a bánat furcsa keverékéről, a titkon elhullajtott könyvekről, az átvirasztott éjszakákról, a lázadás és a belenyugvás egymást váltó időszakairól, a hosszú hallgatásokról, és csak simogatta a fejedelmi szépségű ruhadarabot, s miközben érezte, hogy tenyere alatt átlangyosodik a kelme, eszébe sem jutott, hogy a rikító fehérség visszaveri majd a villanykörte fényét, és ugyanúgy bántja majd a szemüket, mint a levesbe szórt törött bors illata. Ezért hunyorogtak most folyton, és ha egymás szemébe próbáltak nézni, nem láttak mást, csak lila, vörös meg kék karikákat. Így hát nem is erőltették a dolgot. Inkább a falakat nézték, mert ezek kívül estek a fényudvar büvkörén, másrészt pedig tucattjával akadt rajtuk látnivaló: tisztán kirajzolódtak a máskor láthatatlan hajszálrepedések, a lepergett festék helyén támadt világosabb foltok, a sarkokban lengedező pókhálók, a bevert szögek, a légypiszok és a korom. Ezek a fölfedezések persze korántsem derítették jobb kedvre a társaságot. Sőt, ahogy múltak a percek, egyre inkább erőt vett rajtuk a nyugtalanság. Már az is idegesítette őket, ha valaki megkoccintotta kanálával a tányér szélét. Bántotta szemüket az alulról jövő fény, de ezt egyikük sem merte bevallani. Úgy hajoltak a tányér fölé, mint ha semmi más nem érdekelt volna őket. És valóban: még el sem fogyott tányérjukból a húsleves, máris elfelejtették, kinek az ötlete volt ez a ceremónia.

Az öreg Zéliger, mint mindig, most is a kredenc előtt kuporgott, ahonnan a konyha minden zugába beláthatott, s ha netán kedve támadt szétnézni az udvaron, csak utasítania kellett Karcst – akinek átellenben, az asztal túlfelén volt a helye –, hogy nyissa ki a gangajtót. Szinte minden étkezésnél élt ezzel a lehetőséggel, mert mint afféle szántóvető ember, nehezen viselte a bezártságot. Megkövetelte, hogy jelenlétében legalább résnyire nyitva legyen az ajtó, vagy amennyiben erre nem volt mód éjszakánként például, amikor a silógödörből előmerészkedő patkányok vadászni indultak –, beérte azzal is, ha szűnyogháló rajzszögeztek az egyik nyitott ablakszárnyra. Azt szerette legjobban, ha a léghuzat mozgásba hozta a függönyöket. Olyan derűs nyugalommal figyelte a csipke dagadozását, mint hajós a duzzadó vitorlákat. Zéligerné világléletében fejfájós volt, de sosem csapott patá-

liát a cűg miatt. Inkább kiment a szobából, vagy ha mégis maradnia kellett, bekötötte a fejét egy vastag gyapjúkendővel. De nemcsak ő, a család többi tagja is meghajolt e nyilvánvaló rögeszme előtt. Nem azért, mert félték az öreg Zéliger haragjától, vagy mert annyira tisztelték, hogy akár egy közép-fűlguyulladást is elviseltek volna miatta, az ok egész egyszerűen az volt, hogy ismerték e furcsa mánia kialakulásának körülményeit. Matild néni szívesen beszélt az öreg Zéliger ifjú éveiről, azokról a csínytevésekről, amelyeket barátaival együtt vitt végbe, no meg a veszélyekről, amelyek fenyegették vagy amelyekkel szembe kellett néznie. Mint minden anya, ő is elfogult volt, ha fia cselekedeteit kellett mérlegelnie, de nem annyira, hogy elferdítette volna a valóságot. Részletesen beszámolt menyének és unokáinak arról az esetről is, ami negyvennyolcban történt fiával a téglagyár melletti vályogfejtőben. Az öreg Zéliger soha egyetlen szóval sem említette, mi történt vele azon a bizonyos délelőttön, de enélkül is tudta minden érdekelt – hála Matild néni közlékeny természetének –, hogy a rossz helyen végzett fejtés következtében rászakadt az agyaggödör partja. Egy percnél csak egy kicsivel tovább feküdt betemetve, ami a föld színéről mérve nem nagy idő, ám odalent maga az örökkévalóság. A kubikosok szabadították ki, és egy Rúzsó nevű cigányasszony közreműködésével hozták vissza az életbe. Ha nem tört volna el a lába, szinte azonnal folytathatta volna a munkát. De eltört. Mégpedig a combcsontja, közvetlenül a jobb forgó alatt. Cudar egy törés volt: nehezen forrt össze, és amikor az öreg Zéliger végre mankó nélkül is meg tudott állni a lábán, döbbsenten tapasztalta, hogy nyomorék maradt. A jobb lába rövidebb lett néhány ujjnyival. Annyira bántotta a dolog, hogy ivásra adta a fejét. Ivott és hallgatott. Nem beszélt senkivel, nem válaszolt a hozzá intézett kérdésekre. Még akkor sem oldódott föl, ha berűgott. Amíg pajtsái óbégatva, kötekedve, szoknyák alá nyűlkálva tobzódtak az alkohol mámorában, ő félrehűzódva bámulta pálinkáspoharát. Aztán mégiscsak rászánta magát, és meggyóna bánatát a plébánosnak. (István atya később a gyónási titkot megszegve mindent elmesélt Matild néniinek. Azt hitte, segíteni fog neki a fiát ért lelki sérülés gyógykezelésében, de csak azt érte el, hogy Matild néni világgá kürtölte a dolgot. Az öreg Zéliger pedig soha többé nem tette be a lábát a templomba.) A gyónás mindenesetre igencsak felemásra sikeredett, mert már a kezdet kezdetén elakadt. Az öreg Zéliger szókincese annyira leszűkült a hosszú hallgatás során, hogy egyszerűen nem talált szavakat, amelyekkel felidézhetne volna azt a szörnű dűbörgést, amit a föld alatt hallott. Arra viszont jól emlékezett, hogy a ráboruló sötétség legalább olyan nehéz volt, mint egy márvány síremlék. Ez, a testét szorongató márványburok képzete azóta sem hagyja nyugodni. Kiváltképp ha vert falak közé kerül. Ilyenkor eszébe jut, hogy a vályogverő partja is maszszívznak látszott, mégis leszakadt. A föld nyugvása tehát csalóka látszat:

éppen úgy hullámzik, mint a tenger, csak ez a hullámzás nehezebben ellenőrizhető. Kiváltképp a szabadban, ahol a szél meg az eső rendre betömködi a frissen keletkezett repedéseket. A házfalakkal más a helyzet: alig található olyan, amelyiket ne csúfítának apróbb-nagyobb repedések. Hiába raknak bele vaspálcákat, hiába vakolják be cementes malterrel, előbb-utóbb pörögni kezd róla a festék, sötét, mállatag foltok jelennek meg a tövében, és ha megnövekszik a talajvíz szintje, kidől, mint a villámvágta nyárfa. Ezért kell mindig nyitva hagyni az ajtót: nappal a világosság, éjszaka a légmozgás jelzi a szabadba jutás irányát.

Nem lehet azt mondani, hogy az öreg Zéliger csak erre gondolt, amíg a levest kanalazta, de mindvégig „szemmel tartotta” a kijáratot. Izgett-mozgott a székén, és erős vágyat érzett, hogy odaszóljon Karcsinak: nyissa ki teljesen az ajtót, ám az utolsó pillanatban meggondolta magát. Ez a néhány szó nem kérelem lett volna, hanem megalázkodás. Ha megszólal, nyilvánosan is beismeri, hogy tévedett előző nap este, amikor megpróbálta „észhez téríteni” a fiát. Minél távolabb kerül a lényegtől, minél semmitmondóbb lesz a megjegyzése, annál nyilvánvalóbbá válik a kudarca. Nem, szó sem lehetett ilyesmiről! A fiúnak kell kezdeményeznie a békülést. Különben is: ő tehet róla, hogy veszekedés lett a dologból. Meg sem várta, hogy kifejtse le-sújtó, ugyanakkor vitán fölüli álló igazságokat tartalmazó véleményét a Kanada-ügyről, hanem a szó szoros értelmében kiküldte őt! Megérte azt, aminél nagyobb csapást egy apa el sem képzelhet: a tulajdon elsőszülött fia zavarta ki a szobából! Az öreg Zéligernek összeszorult a torka. Ugyanazt a gombócot érezte a gégéje alatt, amit tegnap este. Szeretett volna megint gorbáskodni vagy legalább odacsapni az asztalra, de egy ilyen gesztus még inkább rontott volna a helyzetén. Meg aztán – el kell ismerni – kicsit túllőtt a célon. Azzal az „ide figyelj, te gyerek” módszerrel akarta jobb belátásra bírni Karcsit, amit szerte a világon a téves nevelés példajaként emlegetnek. Megalázó a könnyörgés, mégis ez lett volna az egyetlen járható út. Nem rimánkodásra gondolt, mert arra fizikailag sem lett volna képes, inkább a belső titkok, az elhallgatott tények fölszínre hozását elősegítő csendes beszélgetésre, amit általában elcsukló hangon szokás lebonyolítani, s amitől nem áll távol a könnyhullatás sem. Azt persze nem hitte, hogy ezzel elérhető az elsődleges cél, a gyerek itthon tartása, de legalább emberi hangon közölte volna vele, hogy egyre jobban kínozza a rossz lába, és a tüdejével sincs minden rendben. Pár év múlva mozogni sem bír majd, nemhogy dolgozni. Parlagon marad a föld, mert nem lesz, aki megműveli. Karcsi persze azt hiszi, hogy ez is csak olyan szólam, mint a többi kesergés, de nem! Ó, Zéliger Gáspár nem azért gürcölt egész életében, hogy árendába adja a földet! Hogy más fölözze le a hasznót! Azt pedig lesheti ez a mihaszna, hogy könnyörögni fog neki. Még mit nem! Nagyon is jól tette, hogy emelt hangon

beszélt vele, csak az a kár, hogy nem előbb. Még a télen megtudta, hogy Kanadába készülődik, s azt is, hogy egyelőre csak öt évre írta alá a munkavállalási szerződést. De az igazi célja a kivándorlás! Azt mondta, itthon nem lehet érvényesülni. Teljes a zűrzavar. Neki ebből elege van. Huszonöt éves elmúlt, itt az ideje, hogy saját maga irányítsa az életét.

Meggyőző érvek voltak, s ha az öreg Zéliger veszi a fáradságot, és visszagondol a sajátjára, a sok verejtékkel fölépített vert falú házra meg a semminél alig több megtakarított pénzére, biztosan rábólint az egészszre, de nem-hogy visszagondolni, közbeszólni sem akart. Azt hitte, Matild néni idővel jobb belátásra bírja unokáját, vagy ő maga döbben rá, milyen képtelenség az, amit a fejébe vett, s akkor nem lesz szükség atyai szózatokra.

Nem így történt. Karcsi elszántabb volt, mint valaha. Kiatartóan járta a hivatalokat, alávetette magát a kötelező orvosi vizsgálatnak, megszerezte a katonaviseltségről szóló bizonylatot, és háromszor is leutazott Belgrádba a kanadai nagykövetségre. Úgy tűnt, teljesen fölörlődik ebben a nagy lőtásfutásban, olyannyira, hogy mire utaznia kell, már jártányi ereje sem lesz. Ám a búcsúebédet megelőző héten váratlanul bezárkózott a szobájába, mintha az eltelt időszak erőfeszítései egy szellemi próbatétel előkészületei lettek volna, egész nap heverészett, és falta a könyveket. Zéligerné – akit a legjobban aggasztottak a fia körüli események – azt hitte, nem tudta megszerezni a szükséges papírokat, és olyan boldogság töltötte el a lelkét, mint amikor látta hazajönni a katonaságtól érett férfiként. Alig várta, hogy kimenjen néhány pillanatra, mert biztosra vette, hogy az asztalfiókban megtalálja majd az elutasító végzést. De mielőtt még erre sor került volna, véletlenül meglátta Karcsi ágya mellett az éjjeliszekrényen a JAT prospektusát, és néhány Kanadáról szóló nyomtatvány tetején a repülőjegyet. Ez fényt derített mindenre. Azzal, hogy elintézte a formásokat, Karcsi tulajdonképpen már el is szakadt őshazájától. Már nem tartozott közéjük, de még oda sem, Kanadába. Lebegett, térben és időben, akár a civilizációt megvető, ám a természetbe beilleszkedni nem tudó remetek. Fájdalom és rettegés hatotta át, az „utoljára vagyok itt” melankóliája, s az ebből eredő feszültségeket a leghatékonyabban a könyvek segítségével tudta semlegesíteni. A könyvek feledtették vele mindazt, amit az új hazát keresőknek nehéz elfeledniük. Olyan élethelyzetek, tájak és országok felé kalauzolták, ahol a legszörnyűbb történetek is csak játszadózásnak tűntek.

Ebben az időszakban – furcsamód – senki sem háborgatta. Barátai ismeretlen okból távol maradtak, olyan lányismerőse pedig, akitől búcsúzkodnia kellett volna, akkor már nem volt. Zéligerné titokban átnézte az ágy alatt tartott olvasnivalót, mert azt hitte, a könyvekben megtalálja Karcsi viselkedésének magyarázatát. Szentül meg volt róla győződve, hogy kanadai útleírásokra vagy nyelvkönyvekre bukkan, de csalódott: háborús témájú

regényeken kívül semmit sem talált. Most már végképp nem tudta, mit gondoljon: Karcsi világlátésében szerette a társaságot, és apja természetét örökölte, nem tudott hosszabb ideig egy helyben maradni. Viselkedésére egyetlen magyarázat létezett, de az annyira borzasztó volt, hogy nem lehetett igaz. Mármost hogy Karcsi elkövetett valamit, s most lelkipurdalással küszködve, könyvekbe temetkezve menekül a valóságtól. Oda kellett volna ülnie az ágya szélére, szelíd mozdulattal kivenni kezéből a könyvet, és arcát megcirógatva kérdezni meg, hogy mi bántja. A lehetőség éppen csak megvillant Zéligerné előtt, utána nyomban szerte is foszlott. Ha történetesen megtudja, mi nyomasztja Karcsit, nem lesz okosabb semmivel sem. A bizalom csak egy ok-okozati összefüggés első lépcsője. Neki, az anyjának segítenie kell a fiún. Tanácsot adnia neki, arra ösztönözni, hogy még nyíltabb, még őszintébb legyen, s közben észrevétlenül úgy irányítania a beszélgetést, hogy az eltévedt báránka önmagától döbbenjen rá: itthon a helye, nem pedig abban az isten háta mögötti országban, ahol hat hónapig tart a tél. Ez a feladat meghaladta képességeit, és hamis dolog lett volna. Nem a család együvé tartozásáért küzdött, hanem azért, hogy Karcsi megmaradjon neki. Szerette volna maga mellett látni akkor is, ha megöregszik, vagy ha betegen, erőtlenül képtelen lesz ellátni a ház körüli teendőket. Ki akarta használni a fiát, rejtett, alantas céljai voltak vele, mert a legalapvetőbb jogát vonta kétségbe: a cselekvésre és a döntéshozatalra valót, ami nemcsak az érintett nagykorúságát kérdőjelezte volna meg, hanem sokkal inkább az értelmi képességeit. Ha Karcsi beletörődik a helyzetbe, és aláveti magát az anyai gondoskodás eme sajátos, önzéssel és önfeláldozással áthatott próbatételének, ha vállalja, hogy anyja „kisfiának” szólítsa még huszonöt éves korában is, vagy ha elviseli, hogy olyan pimasz egyértelműséggel nézze őt, mintha nem élőlény, hanem közönséges szobatükör lenne, amelyben könnyedén fölfedezheti saját öregedésének félreérthetetlen jeleit, nos, ez esetben egyikőjük sem jár rosszul. Az asszonyt boldoggá teszi a tudat, hogy fölkészítheti fiát a rá váró feladatokra, a fiú pedig nem szenved hiányt semmiben. Igen, Zéligerné asszonynak eltökélt szándéka volt, hogy – az egy Kanadába távozás kivételével – Karcsi minden óhaját teljesíti. Elhalmozta volna minden földi jóval a töltött káposztától kezdve egészen a porcukorral meghintett képviselőfánkig, ám cseppet sem biztos, hogy a belediktált rengeteg finomság következtében idővel nem vált volna hordóhasú puhánnyá, aki nemhogy dolgozni, megmozdulni sem képes. Olyan vízió volt ez, ami hajmeresztő ugyan, de nem elképzelhetetlen. Zéligerné is gondolt rá egyszer-másszor, mint olyan dologra, ami szertefoszlatta volna a Karcsi támaszszerepéről szőtt álmait. Ám ez csak képzelgés volt, a valóság talajára a könyvek átnézése után tért vissza. Belátta, hogy itt minden hiába, nem segít a szép szó, a győzőgetés. A helyzet elemezgetésére akkor már

képtelen volt, de nem is szegülhetett szembe fiával, mert nem tudta, miféle gondolatok készítették afféle sületlenségekre, mint az olvasás. Ráadásul a könyvek egytől egyig hamis irományok voltak, hiszen ahelyett hogy Kanada földrajzával, népszokásaival, vagy tudományos eredményeivel foglalkoztak volna, kitalált szereplők kitalált kalandjait beszélték el. Karcsi beletemetkezett ezekbe a történetekbe, amelyek közül az egyik – vészjósló módon – ugyanazokkal a szavakkal kezdődött, ahogy ő elképzelte a távozását: „Amikor elkészült a csomagolással, a jóképű, látszatra vézna fiatalember leverte kezéről a port, és kiballagott...” Nagyon valószínű, hogy éppen ebbe a történetbe rejtőzött el a fia. Ha lett volna elég ideje, és elolvassa a regényt, Zéligné megtud belőle minden fontosat. Sajnos, csak lassan, fennhangon tudott olvasni. Következésképpen le kellett mondania Karcsiról, most és mindörökké. Ősi anyai rituálé szerint el kellett őt siratnia, utána meg beépítenie alakját emlékei közé, hogy ha a valóságban nem is lehetett támasza, legalább azokat a régi ködös emlékeket támogassa, melyekben más időkben és más alakban ő maga is helyet kapott néha. Nyilvános temetést nem tudott rendezni neki, hiszen a távozó még élt, de az elmenőt megillető halotti tort igen. A családnak természetesen nem árulhatta el, mire készül, ezért a tervezett ceremóniának a „búcsúebéd” nevet adta. Matild néninek tetszett az ötlet. Azt mondta, az ő bátyjának is rendeztek búcsúebédet, amikor megkapta a SAS-behívót. Igaz, nagyon szegényes ebéd volt, mert Jancsi bátyónak azonnal mennie kellett, de most más a helyzet: amit nem adhattak meg a kényszerűségből lett katonának, megadják majd az önként távozonak. Az öreg Zéliger is jelen volt a beszélgetésnél, de csak hümmögött. Alig ismerte a Voronyezsnél eltűnt nagybátyját, s különben sem szerette az ilyen beszédet. De nem szólt. Erzsike volt az egyetlen, aki akadékoskodott egy kicsit. Azt mondta, neki sem rendeztek búcsúebédet annak idején, pedig ő is négy évet töltött távol a szülői háztól, amikor a szabadkai internátus lakója volt. Alighogy ezt kimondta, máris megbánta, mert eszébe jutott, hogy Jancsi bátyó – ahogy Matild néni nevezte – odaveszett a háborúban, ám ő a diplomavizsga után hazajött. Most pedig Karcsi tiszteletére búcsúebédet rendeznek. Ebből arra következtetett, hogy Karcsit nem fogják viszontlátni. Egyszeriben megértette, miért változott meg a házbeliek hangulata. Hetek, sőt hónapok óta nem tudtak másra gondolni, csak arra az ismeretlen vonzerőre, ami akár az örvény, magával rántja a szülőföldről elvágyódót. Erzsike olvasta az Odüsszeiát, és emlékezett az ithakai vándor kalandjára a szirénnel. Valami hasonló történhetett Karcsival is: meghallgatta a gazdagságot, érvényesülést hirdető hangokat, de elfelejtette az árbochoz köttetni magát. Még szerencse, hogy rajta kívül senkit sem igaztunk meg a tengerentúlról érkező hangok, s nem érte utol mindannyiukat a végzet. A múltjukhoz való ragaszkodás és az ehhez kapcsolódó

hagyománytisztelet a lehető legjobb viaszdugónak bizonyult. Ők itt maradnak, nem hat rájuk a varázslat, s cseppet sem bánják, hogy nem ízlelték meg a lehetőségek ópiumát. Boldogító a tudat, hogy erősek, szilárdan állnak a lábukon, még akkor is, ha összefogásuk kudarcra nyilvánvaló. Karcsit nem tudták megmenteni. Nemcsak a szirének énekét, egymás szavát sem hallották. Ezen most már kár tépelődni, a legtöbb, amit tehetnek, hogy méltóképpen búcsúztatják az élőt, aki már nem befolyásolhatja a Zéliger család sorsát, nem készíthet terveket, nem hallathatja szavát pénzügyi kérdésekben, és nem emlékezhet a mindannyiukra egyaránt érvényes múltbeli eseményekre, mert ő is csak emlék lett: illékony, és tovasurranó, mint a reggeli köd.

Erzsike rákőnyökölt az ereklyeként tisztelt asztalterítőre, és egy rövid oldalpillantást vetett apjára. Szerette volna, ha megszólal, ha utasítja Karcsit, hogy nyissa ki az ajtót, de az öreg Zéliger nem szólt egy szót sem. Kínos, sőt vészjósló volt a csönd. A kanalak ugyan hozzákoccantak néha a tányérok széléhez, ám ezek a rövid pendülések most úgy kongtak, mint a lélekharang szokott vasárnap délelőttönként a nyugati temető kápolnájában. Erzsike egyszer részt vett egy halotti toron. Ott is ilyen síri hangon zörögtek a kanalak, ráadásul a szomszéd szobából áthallatszott az özvegy fojtott zokogása. Az eszcájjzörgés ezt a mélyről jövő, mérhetetlen fájdalomról árulkodó jajveszékelést juttatta eszébe, s mert az emlékek sosem jelentkeznek érzelmek nélkül, ugyanaz a szégyenérzet töltötte el, ami annak idején. Megpróbált enni, bár istenkáromlásnak tartotta az efféle élvezetet, hisz nyilvánvaló volt, hogy egy sorscsapás ürügyén telepedtek asztalhoz. A halotti tor és a búcsúebéd csúfot űz azokból, akiket eredetileg pidesztálra kellett volna emelnie. Erzsike nemcsak ösztönszerűen érezte ennek nyilvánvalóságát. Az éves rituáléja az ő figyelmét is elterelte a kegyeletadás, a búcsú elsődleges követelményéről. Nem akaródzott megszólalnia, pedig igencsak szükség lett volna a meghitt, csöndes beszélgetésre. Persze, a csöndnek is van meghittsége, de ez nem az összetartozás érzetét erősíti, hanem a közējük tolakodó magányt. Ezért vonult félre ama bizonyos özvegy, és ezért sírta bele bánatát egy kispárnába, hiszen a vidáman gőzölgő húsleves közelében nem akadt számára hely.

Erzsike örült, hogy mindez eszébe jutott, s hogy ilyen szépen helyére tudta rakni gondolatait. Szégyenérzetének igazolását látta benne, mert már reggel óta gyötörte a nyugtalanság. Akkor még nem próbálta a halotti torral magyarázni, mert egyrészt nem tudhatta, milyen lesz az ebéd hangulata, másrészt pedig tisztában volt vele, hogy vívódása megszűnik, mihelyt kiöntheti a lelkét Karcsinak. Ám ahogy múlt az idő, egyre nyilvánvalóbb lett, hogy erre nincs remény. Elkésett ő is, mint a többiek. A kudarc ténye nyilvánvaló volt – méltán szégyenkezhetett –, az, amit a bátyja tudomására

szeretett volna hozni, nem kapcsolódott az apjuk által képviselt erőszakos lebeszéléshez, sem a siránkozó, sopánkodással elegyített győzögetéshez, ami anyjukra s részben Matild nénire volt jellemző. Ő mindössze annyit akart mondani neki, hogy helyeseli döntését, és tiszta szívből azt kívánja, legyen boldog a messzi Kanadában. Mert elvégre mindenkinek joga van a boldogságra. Ha az emberek szó nélkül beletörődnének abba, hogy az idősebbek gyámkodjanak felettük, a tapasztalatszerzés örömeiről mondanának le. Ha egy felnőtt embert a széltől is óvnak, ha elvárják, hogy fenntartás nélkül és azonnal rábólintson a bölcsek tanácsaira, a jogfosztottságnak egy sajátságos, szeretetnek és gondoskodásnak álcázott változtatást kényszerít rá. Erzsike nem tudta, milyen a börtönélet, de ezt a szellemi és fizikai lefokozást annak szörnyűségeivel rokonította. Középiskolás éveiben sokat olvasott, s mert szinte kivétel nélkül mindig remek, gondolkodásra serkentő olvasmányok kerültek a kezébe, hamar meglelte e viselkedésmód filozófiai alapjait. Tudta, hogy a szülők eszelősen rettegtek attól, hogy gyerekeik tévedhetnek, s ezeket a tévedéseket nekik kell helyrehozniuk. Bármilyen kicsinyen is az efféle gondolkodás, Erzsike nem tudott mosolyogni rajta. Tisztában volt vele, hogy annak idején az ő szülei is követtek el tévedéseket, s még büszkéek is voltak erre. Azt hitték, csak az ő életük, erkölcsi és hivatásbeli feddhetetlenségük szolgálhat követendő példaként. Pedig, lám, az öreg Zéliger keményen dolgozott világeletében, s nemhogy a boldog, de még az egészséges öregkor feltételeit sem teremtette meg. Nyomorék lábával nem dolgozhatott annyit és nem is termelhetett, mint a környékbeli parasztgazdák. A józan ész azt diktálta, lépjen be a szövetkezetbe, mert ott kapott volna egy nyugodt munkahelyet, öregségére pedig nyugdíjat. De nem. Az öreg Zéliger vergődni akart. Dacolni jéggel, szárazsággal, alacsony árakkal, mert elfelejtette, hogy ezt a jogot, a szabad vergődést dicsőítő önkínzó jogot fia, egyetlen férfi örököse is megköveteli majd magának.

Erzsike nagyon szerette a bátyját, s bizonyos tekintetben példaképnek tekintette, de nem kizárólag emiatt értette meg. Ismerte az okokat, amelyek megérlelték benne az elhatározást. Ehhez persze nem kellett túlon túl nagy emberismerő képesség. A tény, hogy röpke hat év alatt Karcsi kilencszer változtatott munkahelyet, önmagáért beszélt. Tipikus képviselője volt annak az izgága, mindig másra, mindig többre vágyó fajtanak, amely nem a mesterségbeli tudást tekinti élethivatásának, hanem azt, hogy fölruhja a készen kapott értékrendet. Sosem járt Nyugaton, elképzelni sem tudta, milyen az élet „odaát”, de ez nem zavarta abban, hogy elmarasztalóan nyilatkozzon a szocializmusról meg a népi demokráciáról. Tette ezt annak ellenére, hogy nem volt politikus alkat. Lázadása ösztönös volt, mert nem értette – és nem is próbálta megérteni – azokat az embereket, akik beilleszkedtek ebbe a lenézett, távlattalan és hazug életformába. Istenítette Che

Guevarát meg a hatvannyolcasokat, bár fogalma sem volt, mit akart Che Guevara és mit a hatvannyolcasok. Egyszóval, nem találta föl magát. Dolgozott itt-ott, barátai is akadtak, néha még szeretője is, de hiába, nem érezte a jövő biztonságát. Idehaza, amíg az öreg Zéliger kenyerét ette, egyszerűen nem volt esélye az önálló életre. Huszonöt éves elmúlt, és a vízvezeték-szerelői diploma kivételével semmit sem ért el. Várt rá a föld, a keservesen egyhangú paraszti élet, amitől rövidnadrágos kora óta viszolygott. De most végre előtte állt a nagy lehetőség: Kanada!

Jó lett volna minderről elbeszélgetni még egyszer, utoljára, csakhogy az előző esti vita után erre semmiképp sem kerülhetett sor. Az érintettek kónokul hallgattak, Erzsike meg nem akart toladó lenni. És különben is, ha tanújelét adja, hogy tökéletesen egyetért a bátyjával, magára vonja apja haragját. Diplomatikusnak kell lennie, hisz ő még marad. Más lesz a helyzet, ha majd férjhez megy. Alig várja már azt a napot, mert akkor jól beolvashat mindenkinek. Igen, eljön majd annak az ideje is, de ez még nem a megfelelő pillanat. Most hallgatni kell.

Így hát Erzsike csöndben maradt, s ez a visszafojtott közlésvágy olyan hihetetlen erőfeszítésébe került, hogy neki kellett feszítenie térdét az asztal lábának, mert különben rögtön felpattant volna. A vasárnapi ebédek jutottak eszébe. Ugyanígy ülték körül az asztalt, s attól függően, hogy milyen volt a kedvük, beszélgettek, vitatkoztak, vagy csak heccelték egymást. Sosem volt ilyen nyomott a hangulat, mint aznap. Ennél az asztalnál születtek azok a határozatok, amelyek az egész család sorsát befolyásolták, ám ugyanakkor szinte kivétel nélkül elsimultak azok az ellentétek is, amelyek a közös feladatok végzése során merültek fel. Az ebéd azért válhatott a családi tanácskozások színterévé, mert a terített asztal környéke volt az egyetlen hely a lakásban, ahonnan senki sem iparkodott távozni. Rágcsálás közben bőven volt idő az elhangzott javaslatok mérlegelésére, a javaslatok összehangolására, és nem utolsósorban a lehető legjobb megoldás fölkeresésére. De most mintha megszakadt volna a hagyomány. Együtt vannak, buzgón kanalazzák a húslevest, ám gondolatban elkalandoznak, ki erre, ki arra. Mindenki tudja, hogy az utolsó közös étkezésen hallgatni ellene vall a józan észnek, de senkiben sincs elég erő, hogy legyőzze a csönd ígézetét. Pedig az ebéd pompásra sikeredett! Éppen olyan, amilyennek lennie kell: A leves nem túl erős, de érződik benne a bors és a cseresznyepaprika, a sült krupli illata a legfinomabb pecsenyék emlékét idézi, a rerben lustán pirosozik a hús, és dúsan zöldell a porcelántálba helyezett friss saláta. Az ünnepi hangulathoz minden adva van, de valami rendkívüli, valami megmagyarázhatatlan dolog kedvét szegi az egész társaságnak. Erzsike szemügyre vette az eszcájt: a kanalak ragyogtak, a kések pengéjén szikrákat szórt a villanygőz fénye, a villák kacéran simultak a tányérok széléhez, sőt az ivó-

poharát sem mocskolta össze senki, és a szalvéták is érintetlenül heverték az abroszon. Az abrosz? Igen, az abrosz! A tolakodó fehérség, ez a gyűrődések nélküli sík felület volt az egyetlen, ami eltért a szokásostól. Soha, még a karácsony esti vacsorához sem terítették le az asztalt. Jó volt nekik az összevagdalt viaszosvászon is, mert erre nyugodtan ráraakhatták a csontot, s nem volt tragédia, ha kilötytént rá a paprikás. A fehér damaszt halotti lepel, ez a szörnyűség nemcsak a konyha fényviszonyait befolyásolta döntően, hanem számukra ismeretlen havas mélységek felé húzta a szemüket. Anélkül hogy tudatára ébredtek volna, Kanada hómezőit látták, az Északi-sarkig terjedő síkságot, s hiába zörögtek a kanalakkal, hiába tekingettek időközönként a légypiszkos Magyar Szó-naptárra, nem tudtak elszakadni az igézettől.

Erzsike nyíllaló fájást érzett a tarkóján, amikor ráeszmélt a valóságra, s egy pillanatra behunyta a szemét, de rögtön elhatározta, hogy tenni fog valamit. Arra gondolni sem mert, hogy megkéri anyját: vegye le az asztalról az átkozott terítőjét, mert ezzel végig sértette volna. Ehelyett – bár maga sem hitte, hogy sikerülhet – megmarkolta a terítő csücskét, és húzni kezdte magafelé. Ha lett volna elég bátorsága, s egy erőteljes rándítással próbál megszabadulni a lepeltől, talán meg sem rezdülnek a tányérok, de ő – nem bízva a tehetetlenség elvében – az észrevétlen lassúságra alapozott. Abban bízott, ha milliméterenként fejt ki az asztalra helyezett tárgyak alól, nem fog föltűnni senkinek, hiszen a túlon túl lassú folyamatok észrevétlenek az emberi szemnek. Igen ám, de a vele szemben ülő Matild néni meghallotta azt a pillészárny rezdüléséhez hasonlítható hangot, amit az asztal pereméhez dörzsölődő vászon keltett. Mint az öregasszonyoknak általában, neki is kivételesen éles hallása volt. Az erős, mély férfihangokat nem hallotta ugyan, de a cirpelést, zizegést, lépéskoppanást, ajtónyikorgást igen. Mivel a látása nagyon megromlott az utóbbi néhány évben, nyugodt lélekkel állítható, hogy a hangok alapján igazodott el a világban. Nyolcvanéves elmúlt, piacra már vagy tíz éve nem járt, s az utcára is csak ritkán merészkedett, ezért a hangok alapján történő tájékozódás cseppet sem esett nehezebbre. Ismerte a ház összes zörejét, sőt el tudta választani egymástól a család tagjai által keltett zajokat, olyannyira, hogy nem okozott neki gondot különbséget tenni a menyé és a fia bejövetelekor hallott ajtónyikordulás között.

A vászonzizegésre különösen érzékeny volt, mert egy régi emléke kapcsolódott hozzá, ami annak ellenére, hogy már több mint ötven éve, ezerkilencszázharminchat január elsején történt, azóta sem hagyta nyugodni, és nem hagyja nyugodni az elkövetkező néhány hónap vagy legfeljebb esztendő során, ami még hátravan neki. Ugyanilyen feszült csöndben ülték körül a fehér abrosszal leterített asztalt, s ugyanígy gőzölgött előttük a kö-

zépre tett húsleves, de nem nyúlt senki a merőkanálhoz. A cselédkonyha falát halványsárgára nyalta a terítőről visszaverődő fény, s talán emiatt talán a hír miatt a felé forduló arcok is sápadtabbak voltak a megszokottnál. Kérdőn nézett rá mindenki. Ő volt az, kinek össze kellett gyűjtenie, és nyugalomával lecsillapítania a fia, az anyósa és a hírhozó riadt tekintetét. Képtelen volt rá. Még nem fogta föl a rászakadt csapás lényegét, még nem hatolt el tudatáig a fölismerés, hogy megözevgyült. Csodálkozó döbbenet ült az arcán. Várta, hogy bejőjön valaki, és bebizonyítsa: nem igaz a hír, mely szerint férje, a tapasztalt és kipróbált uradalmi sofőr a zombori szilveszterezésből hazafelé jövet autóstul, gazdástul belezuhant a kanálisba. Némán tiltakozott a nyilvánvaló hazugság ellen, s ha lett volna benne elég erő, fölpattan, és elkergeti a hírhozót, de nem tette, mert akkora képtelenség volt ez az egész, hogy nem lehetett más, mint igaz. Zavarában a terítőt kezdte gyűrögetni, és az ólomnehéz csöndben jajkiáltásoknak beillőn hallatszott a zizegés.

Amikor Erzsike maga felé kezdte húzni az abroszt, Matild néni ösztönösen utánanyúlt, és visszatartotta. Ránézett unokájára, összevillant a tekintetük, s egy pillanatra megszűnt a húzóerő. Mindketten elbizonytalanodtak. Erzsike arcát újabb szégyenpírhullám öntötte el, Matild néni mag visszazuhant a múltba, és anélkül hogy rádöbbsent volna, milyen veszélyeket rejt az ilyen véletlenszerű emlékezés, ugyanolyan gépies mozdulatokkal kezdte morzsolgatni a szőttest, mint azon a gyászos emlékű napon tette. A terítő, amely immár szemfedővé változott, olyasféle hangokat hallatott, mint az égő fahasáb. A pattogás ritmikus időközönként ismétlődött, s az égésre utaló jeleket tovább erősítve kesernyés füstöt csalt elő valahonnan. Mi volt ez, a gyeheenna tüze? A rettegés szikrái? Vagy... vagy a szíve? Matild néni reszkető kézzel nyúlt be kötényzsebébe, és egy lencse nagyságú pirulát halászott elő. Az utóbbi időben gyakran elfogta a rosszullét, ezért mindig magánál tartotta a nitroglicerin tablettákat. Sietve a nyelve alá tett egyet, ám a bal kezével még mindig szorította a terítőt. Éles karmai, akár a zsilettpengék, belevágtak az anyagba, és amikor végre oldódni kezdett a görcs, észrevette, hogy a tűz, ami a régi fájdalmak újraéledésével egyidejűleg lobbant föl benne, apró lyukakat égetett az abrosz szélére. Alig látható lyukak voltak, Matild néni nem látta őket, hanem érezte ujjai hegyével. Még nem volt késő eltitkolhatta volna, amit tett, vagy a rosszullétre kellett volna hivatkoznia, ám a nyílások, a leplet megcsúfoló hasítékok furcsa megkönnyebbülést jelentettek. Mintha az idő folytonosságán keletkezett volna egy kis repedés, ami ha nem is az örökkévaló élet, de legalább a mulandóság féken tartásával kecsegtetett. Az öregasszony ötvenöt év óta először érezte magát boldognak. Nem a halál felett aratott diadalt ünnepelte, hisz azzal, hogy elszakította a szemfedővé változtatott terítőt, még nem

támaszthatta föl az urát, de biztos volt benne, hogy ezzel megmentheti az unokáját.

Zéligerné nyomban meghallotta a vászon reccsenését. A hang félreérthetetlen volt, s nyomban utána megjelent egy csúnya hasíték az abroszon. Anyósa tányérja alól kúszott elő, és nyilegyenesen vonult a levesestálig. Zéligerné megdermedt, mint az ugrásra készülő párdúc. Eltelt vagy fél perc, mire fölfojta, mi történt: az öregasszony, ez a vén boszorkány – akit már menyasszony fejjel megutált, mert nem átalotta kétségbe vonni érintetlenségét –, olyan galádságot követett el, ami fölért a szentségtöréssel. Anélkül hogy bármi oka lett volna rá, eltépte az egyetlen szálát, ami őt édesanyjára emlékeztette! Hogy még mindig tétovázott, s nem borította rá a levesestálat, csak azért volt, mert a lehető leghangzatosabb átkokat akarta szórni rá. De mert a józan ész híve volt, azon is eltöprengett, mi vihette rá anyósát erre a gaztetre. Látta, hogy az előbb rosszul volt, s azt is: bekapott egy pirulát, de ez még nem ok a rombolásra. Mászor is volt rohama, és nemhogy anyagi kárt, rendetlenséget nem csinált. A veszteség, ami érte, sokkal nagyobb volt annál, mintsem egy kiadós veszekedés árán ki lehetett volna egyenlíteni. Nézte a hasadékot, mely alól előderengett a viaszosvászon felülete, és lassan, szinte észrevehető folytonossággal elapadt a mérge. A viaszosvászon barnássárga színe megnyugtatta. Egyszerűen jó volt odanézni, mert ez a hasadék átjáró volt egy olyan tartományba, ahol zsírszagú nyomokként lapultak azok az étkek, amelyek valaha ott gőzölögtek, azon az asztalon. Mintha nem is a terítő szakadt volna el, hanem a hályog, ami a szemét borította. Ismét rácsodálkozhatott a régi ebédek nyugalma, arra az utánozhatatlan egyszerűségre, amit az abrosz – igen, az abrosz! – lám, semmivé foszlatott. Teljesen megfeledezett az öregasszonyról! Sőt! Egy mélyről jövő, eladdig titkolt érzés arra ösztökelte, hogy cafatokra szabdalja ezt a fehér vacakot. Pontosan így fogalmazta meg magában: fehér vacakot, s közönyösen vette tudomásul ezt a máskor istenkáromlásnak is beillő gondolatot. Tudta, hogy a többiek mind őt nézik, s arra várnak, mit fog tenni, de ő egyszerűen képtelen volt máshová nézni. Megbabonzata a repedés. Boldog megnyugvás töltötte el lényét. Megjött, hazaérkezett. A rideg csönd birodalmából egy keskeny, viaszmázzal borított út vezetett az ott-hon melegébe. Keskeny, de járható út.

Mintha nem is ő lett volna. Egy kéz megmarkolta a kenyérszelő kést, és azzal a célratörő határozottsággal, amivel a kiéhezett párdúc karmolja végig áldozatát, belevágott a terítőbe. Reccsenés hallatszott. Ezzel egyidejűleg a Matild néni felől keletkezett hasadékot egy másik, valamivel keskenyebb vágat igyekezett keresztülmetszeni. A kés az asztal pereme alatt fúrta át a terítőt, de mert Erzsike ijedtében nagyot rántott rajta, a hasadék szétnyílt, és villámsebessen továbbpedt. Megrezzent az egész teríték: a kehelyre

emlékeztető kétfüles porcelánedényből kilöttyent a húsleves, poharak kocantak össze, és ... kidőlt a sótartó! Matild néni fölhorkant: „Istenem!” De ez a szó, ami más körülmények között a személytelen teremtő erőhöz fűződő meghitt viszonyáról árulkodott volna, jelen esetben csak a földöntött sótartó miatti riadalom hangja volt. (Az ilyen meggondolatlanság köztudottan emberhalált von maga után, és pedig szinte kivétel nélkül annak a halálát, aki a tettet elkövette). Lehet, hogy mondott volna mást is, ám a füst miatt elcsuklott a hangja.

Igen, a kesernyés füstszag nem volt képzelgés! Az öreg Zéliger öléből szivárgott elő, s halványszürke fátylaival inkább vízgőzre hasonlított volna, mint korom- és hamuszemcsék keverékére, de mert orrfacsaró búzzel párosult tévedésről szó sem lehetett. Olyan szag volt ez, amiben benne foglaltatott hetvenöt év dohszaga, a mosóporok és a házilag főzött szappan csípős illata, a rostok közé tapadt keményítőszerke miazmája, a citromlé savanykás párája, s még vagy fél tucat összetevő, amit lehetetlen volt azonosítani. Az asztal körül ülők számára mindez egyszerűen csak rongyszag volt, az égett rongy szaga.

Karcsi sosem dohányzott, ám ennek ellenére rögtön megérezte, hogy ez a füst nem egy suttyomban meggyújtott cigarettától származik. Az asztalterítő égett, valahol lent, az öreg Zéliger lába között. Ez már több volt mint meglepő. Az előbb Matild néni, majd röviddel utána az édesanyja sebezte meg a terítőt, s most – mintegy versenyre kelve velük – az édesapja is! Nem tudhatta, mi készítette őket erre a drámai lépésre, hisz annyira el volt foglalva saját magával, hogy észre sem vette hetek óta tartó kínlődásukat. Neki is voltak kételyei a kanadai munkavállalást illetően. Vergődött, igyekezett nem gondolni a várható kellemetlenségekre, csak arra, ami jó lesz odaát: a biztos munkahelyre meg a pénzre, amit meg fog keresni. Amikor észrevette, hogy a családban – többé-kevésbé nyíltan – szinte mindenki ellenzi a dolgot, igyekezett elszigetelődni tőlük, és nem válaszolni a jóindulatú lebeszéléseknek álcázott kihívásokra. Csak tegnap este ingott meg kicsit, amikor vitába szállt apjával. Meddő vita volt, de arra jó, hogy ráébredje: a Zéligerék még mindig családtagnak tekintik, és felelősnek érzik magukat iránta. Későn értette meg ennek jelentőségét, s azt, hogy nem vitatkozni kellett volna az öreggel, hanem nyugtatni őt, akár annak árán, hogy megesküszik: visszajön. Az ebédnél végig érezte a ki nem mondott gondolatok feszültségét, de az esti szégyenteljes eset után nem volt mersze hozzá, hogy elsőnek szólaljon meg. A terítő elszakítása lehetett véletlen is, ám a fölgújtása egyértelműen üzenet. Szavak nélküli közlés, vagy ha úgy tetszik, fölszólítás a válaszra.

Amikor a lángnyelvek már az öreg Zéliger tányérját kezdték nyaldosni, Karcsi fölkapott egy poharat, és odalöttyintette a tartalmát. Vörösbor volt

benne. A tűz sisteregve kialudt, ám a terítő épen maradt részén egy hatalmas folt keletkezett, ami a keresztirányú repedésekkel együtt üde változatoságot csempészett a fehér monotóniába. A pirosból feketébe hajló pacni és a vörhenyesbarna stráfok jótékonyan tompították a visszavert fény erősségét, olyannyira, hogy Karcsinak kedve lett volna még egy pohárral odalöttyinteni. Hogy erre nem került sor, az Erzsikének köszönhető, végre nekidurálta magát, és egy férfias rántással kettészakította a terítőt. A kehelyre emlékeztető kétfüles porcelánedény fölbillent, tartalma szétfolyt az asztalon. Zéligerné fölszisszent, de nem a terítő miatt, a maradékot szerette volna eltenni holnapra, mert mint rendesen, most is jóval többet főzött a kellesténél. Az abrosz pedig olyan volt, mint egy velencei anziksz: a tányérok alapját körülfogta a húslevesből lett tenger, s a poharak, kések, villák és kanalak közötti lagúnákban lustán ringatóztak a főtt sárgarépából, zöldségből formált gondolák. Ilyen minőségben s ráadásul megpörkölve, gyűrve és vagdalva, borssal, sóval tarkítva, vörösborral színesítve, metél tésztával koronázva, valóságos fölüdülést jelentett a szemnek. Amíg nézték, elfeledtek Kanadáról, az összecsomagolt bőröndökről, a tegnapi esti veszekedésről, a megtörtént és megálmodott élményekről, s hátradőlve, fölszabadulva kitört belőlük a nevetés. Úgy kacagtak, hogy szinte potyogott a könnyük. Aztán mikor elfogyott belőlük a szusz, s már fáj a hasuk a folytonos rázkódástól, összeszedték a sárgarépa-gondolákat, zöldség-ladikokat, és megették őket. Zéligerné pedig fölkelt, hogy az összemocskolt abroszra helyezze az ünnepi ebéd második fogását. Persze ünnepélyes külsőségekről már szó sem lehetett, de egyiküknek sem volt hiányérzete. Sőt! Már tudtak beszélgetni.